

общества. Выделены основные черты трансформационных тенденций современной экономической системы. Автор статьи делает акцент на сущностном изменении таких понятий как либерализм и демократия. Анализируется полярность последствий глобализационного процесса не только в сфере политики и экономики, но и в сфере культуры и антропологического измерения бытия. Особое внимание обращено на концепт «общество рисков», его значение и последствия. Как вывод, предлагается видение альтернатив развития современных мировых процессов в рамках самой глобализации.

Ключевые слова: глобализация, ТНК, общество рисков, либерализм, национальная самобытность, цинизм знания.

Chigur R. Globalization of the world economic and political spheres and anthropological risks

Globalisation, as a phenomenon of the introduction of the various innovative structures in different spheres of life, enriches the postmodern reality; it expands the boundaries of national economic and politic systems; it creates a qualitatively new stage in the development of modern society. The basic features of the transformational trends in the modern economic system are highlighted. Globalization is defined as an objective process that is associated with a gradual and unavoidable increasing of interdependence and relationships between states, nations and regions. All this is manifested first of all in economic relations. The current global economy is a kind of a single mechanism, all elements of which are spread across all countries and continents. Economic dependence entails many consequences, the most obvious of them to society is an existing division of labor with the trend of increasing differentiation. The economic system of the world is increasingly globalized. State boundaries and differences between world markets lost its former importance. The globalization of the financial system covers the internationalization of three components: domestic currencies, banking, capital markets. In the policy reduced the role of national states. Structural and functional characteristics of the global world are emergined by neo-liberal system. Implementation of market principles in all areas of life becomes all-embracing. The author of the article focuses on the essential changes in a such concepts as liberalism and democracy. The polarity effects of the globalization process are analyzed, but not only in the sphere of politics and economics, also in the sphere of culture and anthropological dimension of existence. Particular attention is paid to the concept of «risk society», its meaning and implications. Different types of threat, uncertainty, and fear is the main indicator and the main fact of risks society. As a conclusion, it is proposed alternative vision of contemporary global processes within the framework of globalization itself.

Keywords: globalization, transnational corporations, risk society, liberalism, national identity, cynicism of knowledge.

Надійшла до редколегії: 15.12.2013 р.

УДК 329.145.05(4-191.2)«198/199»

І. І. Чміль

Львівський національний університет імені Івана Франка

ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ СУСПІЛЬНИХ РУХІВ У КРАЇНАХ ВИШЕГРАДСЬКОЇ ГРУПИ В ПЕРІОД ТРАНСФОРМАЦІЇ ПОЛІТИЧНИХ СИСТЕМ

Розглянуто причини утворення антикомуністичних рухів у країнах Вишеградської групи, проаналізовано специфіку та соціальний контекст їх діяльності у перехідний період, а також роль суспільних рухів у політичному житті Польщі, Угорщини, Чехії та Словаччини.

Ключові слова: суспільні рухи, перехідні процеси, комуністичні партії, політична та економічна криза, демократичні перетворення, незалежність.

Вивчення феномену суспільних рухів, їх ролі та значення, а також особливостей діяльності є актуальним напрямком дослідження в політичній науці. Суспільні рухи, як і політичні партії чи будь-які інші організації, є наслідком історичного, політичного та соціально-економічного розвитку певної держави. Їх діяльність залежить від політичної ситуації в країні. У демократичних державах суспільні рухи відіграють роль певної стабілізаційної сили, яка підтримує функціонування демократії. Рухи є частиною громадянського суспільства, без якого демократія неможлива. Тому можемо стверджувати, що суспільні рухи лежать в основі демократії. В авторитарних і тоталітарних державах суспільні рухи виступають чинником дестабілізації та делегітимації правлячого режиму, а також стають об'єднувальною ланкою у боротьбі проти владної верхівки. Це доступний та дієвий засіб впливу на органи влади.

Перехідні процеси країн Вишеградської групи кінця 80-х – початку 90-х років створили сприятливу атмосферу для активізації діяльності суспільних рухів. Як суб'єкти соціально-політичних змін, вони стали своєрідним каталізатором цих процесів. Вивчення передумов утворення суспільних рухів у Польщі, Угорщині, Чехії та Словаччині, а також дослідження соціального контексту їх діяльності, дасть можливість детально проаналізувати роль суспільних рухів у демократизації цих країн та визначити їх вплив на трансформацію політичних систем країн Вишеградської групи.

Причини утворення суспільних рухів та специфіку їх діяльності досліджували американські науковці Г. Блумер, У. Корнхаузер, Д. Макадам, С. Терроу, Ч. Тіллі, французький вчений А. Турен, американський соціолог Н. Смелзер, польський дослідник П. Штомпка, російські дослідники О. Здравомислова, О. Яницький [8, с. 91] та інші. У теорії суспільних рухів, з огляду на різні аспекти діяльності руху, виділяють три класичні парадигми: колективної поведінки, мобілізації ресурсів та нових суспільних рухів [13]. Попри належність науковців, які досліджували феномен суспільних рухів, до різних концепцій усе ж більшість дослідників підтримують думку, що суспільні рухи є типом колективної поведінки, спрямованої на зміни, що виникають внаслідок психологічних потреб людей.

Метою статті є визначення передумов утворення суспільних рухів, аналіз соціального контексту та особливостей їх діяльності у країнах Вишеградської групи в період трансформації політичних систем, а також вплив досліджуваних рухів на політичний процес Польщі, Угорщині, Чехії та Словаччині.

Трансформаційні процеси у країнах Вишеградської групи, попри низку спільних рис, усе ж відбувалися за різним сценарієм. Це зумовлено, перш за все, особливістю розвитку цих країн, тому суспільні рухи мали свої передумови та мету діяльності.

Спільні причини виникнення суспільних рухів у країнах Вишеградської групи можна розділити на політичні та соціально-економічні. Так, найважливішою політичною передумовою став розпад СРСР. Окрім того, важливу роль відігравала монополія комуністичної партії на владу, що спричинила виникнення антикомуністичних рухів у Польщі, Угорщині, Чехії та Словаччині. До соціально-економічних передумов можемо віднести складну економічну ситуацію вищезазначених країн, яку спричинили процеси перебудови. Інфляція, безробіття, важкий матеріальний стан робітників стали причиною виникнення суспільних рухів, покликаних подолати глибоку економічну кризу.

Особливості трансформації політичних систем створили певні відмінності в передумовах виникнення рухів. У Польщі, наприклад, першочерговими були соціально-економічні передумови виникнення суспільного руху. Зокрема, профспілка «Солідарність» утворилася внаслідок страйку робітників, спричиненого економічною кризою в країні. Інша ситуація була в Чехії та Словаччині, де суспільні рухи Громадянський форум та Громадськість проти насилля виникли як реакція на бездіяльність комуністичної влади. Розпад СРСР став поштовхом до того, що у Словаччині, опозиційний рух Громадськість проти насилля прагнув відокремити Словаччину від Чехії та досягти незалежності власної країни. Тому первинними в Чехії та Словаччині були політичні передумови утворення суспільних рухів, а саме крах Радянського Союзу, який активізував виникнення антикомуністичних рухів та сприяв боротьбі Громадськості проти насилля за незалежність.

У другій половині 80-х рр., в Угорщині, як і в інших центральноєвропейських країнах, усе чіткіше виявлялися ознаки глибокої суспільно-політичної кризи чинної системи. Угорська ситуація відносно більшої свободи сприяла порівняно ранньому зародженню та оформленню в надрах режиму опозиційних сил, які з середини 80-х рр. стали все частіше розсувати рамки дозволеного й чіткіше окреслювати проблему демократизації країни. До перших найавторитетніших опозиційних рухів, які вимагали здійснення глибоких демократичних перетворень, належав Угорський демократичний форум (УДФ) [5].

УДФ як незалежний та організаційно оформлений суспільно-політичний рух бере свій початок із 1987 р. Група угорської інтелігенції 27 вересня зібралася на

нараду з метою обговорити актуальні проблеми демократичних перетворень в Угорщині. Більше ніж 150 учасників цієї наради вирішили збиратися регулярно. Так і був створений постійний Форум, покликаний пробуджувати та формувати національну суспільну свідомість, готувати передумови для здійснення політичних перетворень. Із метою легалізації цього форуму інакодумців, останні запросили для участі в обміні думками члена політбюро ЦК УСРП (Угорська соціалістична робітничка партія), державного міністра, представника реформаторського крила угорської компартії І. Пожгаї.

Учасники наради прийняли Заяву, у якій було зазначено, що «настала одна з найважчих криз угорської історії», яка загрожує не лише економічним розвалом, але й втратою єдності та перспективи угорської нації. Доповідачі особливу увагу звертали на відсутність у країні демократичних механізмів, виразні ознаки глибокої кризи політичних інститутів, невтішний стан народної освіти, культури та суспільної моралі. Стрижневим було питання про шляхи виходу із кризи, можливого оновлення та проведення ефективних реформ. Як підсумок, учасники форуму прийшли до висновку щодо необхідності досягти взаємної згоди суспільства та політичної влади.

Найважливішою метою члени наради визначили: вкорінити у свідомість якомога більшої кількості людей цінності істинної демократії, очистити від ілюзорних ідеологічних уявлень, пробудити інтерес до політики, стимулювати демократично налаштованих людей до самоорганізації знизу, підтримувати демократичні прагнення на місцях. «Нараду 27 вересня я вважаю цінними і багатими на ідеї зборами, – констатував два місяці потому (на початку грудня 1987 р. – І.Ч.) І. Пожгаї, позитивно характеризуючи цю зустріч угорської демократичної інтелігенції, яка викликала обурення у вищих партійних колах. – Хотілося б, щоб багато з моїх товаришів та соратників так само дивилися на подібні можливості та оцінювали їх в якості достойної політичної події. В такому випадку ми б не виключали себе з суспільного життя країни, а, навпаки, включилися б в нього і не залишалися б в тривалій обороні» [4, с. 84-86].

В умовах зростання економічної та політичної кризи опозиційно налаштовані групи угорської інтелігенції вели свою просвітницьку роботу спочатку нелегально або напівлегально, але пізніше стали рішуче виходити на сцену політичного життя. Незабаром по всій Угорщині почали діяти опозиційні групи, так звані мікроорганізми майбутнього потужного ідейно-політичного руху.

Спочатку цей рух мав досить вільні рамки та організаційні форми, охоплюючи досить широкі прошарки угорського населення. На початку 1988 р. активізувалися місцеві групи УДФ, які в різних регіонах країни відкрито обговорювали проблеми місцевих жителів, вимагаючи розширення гласності та демократії. Так, представники Форуму почали все частіше збиратися, вимагаючи вирішити нагальні проблеми та пропонуючи різні альтернативи їх вирішення [5].

У березні 1988 р. у будапештському театрі Юрта відбулися чергові збори представників УДФ, де обговорювали питання національних меншин та проблеми трансільванських угорців, у зв'язку з ускладненням їх стану в Румунії. У травні в цьому ж театрі відбулася нарада за участю 716 делегатів Форуму щодо обговорення проблем гласності. Були проаналізовані питання функціонування політичної системи, суспільного контролю за інститутами влади, дотримання прав та свобод, зафіксованих у Конституції. Особливий акцент було здійснено на антиконституційних методах діяльності членів комуністичної партії щодо керівництва ЗМІ.

УДФ поступово ставав основним виразником демократичних прагнень в угорському суспільстві, у якому поглиблювалася криза монопартійної політичної системи із зростанням самоорганізації знизу, виникнення різних альтернативних рухів, які виступали за свободу слова, друку, політичного плюралізму [9]. При цьому лідери УСРП продовжували стверджувати, що в країні спокійно й немає жодної кризи. На початку квітня 1988 р. із УСРП було виключено низку талановитих інтелігентів, які наважилися виразити свою, небажану для керівництва, думку на ситуацію, що склалася в партії та країні. Прем'єр-міністр К. Госс тоді ж заявив, що не бачить можливості для утвердження парламентського правління, а тому

в Угорщині можлива тільки однопартійна система. Він також підкреслив, що не можна залишатися стороннім спостерігачем, коли опозиція набирає сили й виробляє політичні концепції. У такому випадку слід застосовувати до неї (у тому числі й до УДФ) адміністративні стягнення. Проте, відповідні заходи заблокували реформаторські сили УСРП, а також нестримний процес демократизації.

3 вересня 1988 р. близько 370 учасників чергової наради УДФ прийняли рішення про перетворення дискусійного форуму на організацію, яка була офіційно зареєстрована та зберегла свої функції як суспільно-політичний рух. Водночас прийняли Установчий лист, у якому вказували на коаліційний характер УДФ як організації та незалежного руху, покликаного свідомо та відповідально діяти в інтересах «демократії та національного збереження, відродження, покращення існуючого стану» [4, с. 87]. Серед завдань УДФ були: брати участь у послідовному здійсненні суспільних реформ, у демократизації політичної системи; надавати підтримку раціоналізації в економіці, можливостям та гарантіям підприємництва; захищати суспільні інтереси та соціальну справедливість; створити сучасну угорську правову державу, засновану на європейських та національних традиціях; захищати інтереси і права угорських національних меншин за межами Угорщини. Автори Установчого листа виступили проти будь-яких намірів абсолютизації влади з боку партій чи організацій.

Учасники цієї зустрічі виступили за формування багатопартійної системи в Угорщині. Водночас, вони уточнили, що УДФ не має наміру реорганізовуватися в партію й заявили про наміри висунути своїх кандидатів на майбутніх парламентських виборах. Такі заяви в тих умовах були доцільними, бо право на висунення кандидатів на вибори належало лише Вітчизняному народному фронту (створений у 1954 р. з метою побудувати соціалістичне суспільство в Угорщині – І. Ч.) або його найбільшим організаціям. З цього приводу, міністр внутрішніх справ І. Хорват зазначив, що УДФ не є такою організацією [5].

Учасники Форуму на вересневій зустрічі 1988 р. відкинули спроби кваліфікувати УДФ як опозиційний чи провладний рух. Своє місце нова організація визначила як сила, що є посередником між суспільством та правлячою в країні владою й діє в інтересах їх діалогу та співпраці. Учасники зустрічі прийняли також тимчасовий статут УДФ, де зазначено, що Форум покликаний дотримуватися конституційного порядку й відповідно проводити свою діяльність. Характер УДФ у цьому документі визначено як «ідейно-політичний рух незалежної суспільної організації» [4, с. 91-93].

УДФ усе впевненіше починає виходити на арену суспільно-політичного життя країни. Кількість членів форуму непинно зростає й уже після першого з'їзду 10-12 березня 1989 р. перевищує 14 тис. осіб. На перших Всезагальних зборах було прийнято Програмну заяву. У ній зазначено, що монополія на владу однієї партії є першопричиною політичної кризи, яка досягла великих масштабів. Також вказували на відсутність цілісності угорської нації та чинники, які загрожують її існуванню. Перебудову політичної системи УДФ мав намір почати з формування такої парламентської демократії, яка спиралася б на побудовану знизу незалежну систему суспільного самоврядування. Серед важливих вимог Форуму було те, що працівники сфери правосуддя та збройних сил, їх посадові особи не можуть бути членами жодних політичних партій, що політичні партії та рухи не в силі утримувати власні збройні підрозділи [9].

На початковому етапі УДФ не мав значного впливу на молодь. Це пояснювалося тим, що Форум був поміркованою та центристською силою й не відповідав максималістським вимогам молодих людей, які опинилися в нелегкій ситуації. Програма УДФ здавалася їм недостатньо радикальною, не передбачала кардинального покращення стану молоді, яка не задовольнялася обіцянками демократії європейського рівня, а прагнула до швидких та рішучих змін. Проте за порівняно короткий термін УДФ вдалося пробудити в масах інтерес до демократії.

Ініціатори створення Форуму виходили з того, що УДФ як рух та організація повинен бути поміркованою політичною силою, яка відмовляється від екстремістських позицій навіть у відносинах з УСРП. Стаючи помітною політичною силою, УДФ

прагнув створити умови для мирного переходу до демократичної багатопартійності [4, с. 94].

Подібна ситуація була й у Польщі, хоча процес її демократизації в зазначений період включав тенденції центрально-східного регіону і яскраво виражені особливості власного розвитку. Тут загострення суспільної ситуації посилювалося стійкими традиціями громадсько-політичного лібералізму, що збереглися навіть у жорстких умовах командно-розпорядчої системи: це й існування, хоч і суто формальне, багатопартійності (окрім Польської об'єднаної робітничої партії (ПОРП), існували ще Об'єднана селянська партія і Демократична партія – сателіти комуністичного режиму); і наявність у самій ПОРП певних елементів соціал-демократизму, виділення в її середовищі реформаторського крила; і стійкий ментально-культурний світогляд поляків, заснований на національно-індивідуалістичних цінностях. Варто вказати на ще одну вагому особливість польського соціуму напередодні революції 1989 р. Опозиція до правлячого режиму розвивалась у двох руслах: ідейно-політичному (в основному його представляли кола польської інтелігенції) та соціально-економічному, гасла якого особливо підтримували робітничі й селянські верстви суспільства. Однак найважливішим стало те, що на початку 80-х років ці дві гілки громадського спротиву зуміли консолідуватися та виступити єдиним фронтом у лавах неформального руху «Солідарність». Саме ця унікальна організація, розпочавши свою історію як звичайне професійне об'єднання гданських портових робітників, виросла до масштабів впливового руху, який налічував десять мільйонів членів та зосередив в собі усі найпрогресивніші сили польської нації у боротьбі проти комуністичної системи [1]. Важливим було й те, що у Польщі, на відміну від інших країн Вишеградської групи, де зародження суспільних рухів припадало на другу половину 1980-х рр., корені «Солідарності» беруть свої початки значно раніше. Проте, розквіт діяльності профспілки припадає на кінець 1980-х – початок 1990-х рр.

Особливістю польського протесту 1980-х рр. було, по-перше, принципова відмова від будь-якого насильства і, по-друге, об'єднання зусиль робітників, інтелігенції та церкви. Часто «Солідарність» критикували за надто тісний зв'язок із католицькою церквою, яка мала великий вплив на політичне життя країни [7, с. 68].

Передумовою для формування широкої опозиції комуністичному режиму в Польщі став робітничий рух, який супроводжувався численними страйками працівників із вимогою підвищити зарплатню, надати право робітникам керувати своїми підприємствами тощо. У 70-ті роки створювались організації, які захищали права робітників, формувались об'єднання профспілкового типу. Потім в країні почали утворюватися опозиційні політичні організації та комітети: Конфедерація незалежної Польщі, що виступала проти соціалістичного шляху розвитку країни; Комітет захисту робітників, який пізніше був перетворений у Комітет громадського самозахисту, що мав на меті боротьбу з політичними репресіями; Рух захисту прав людини і громадянина тощо. У 1980 р. отримавши право на утворення незалежних профспілок, робітники почали масово вступати в незалежну федерацію профспілок «Солідарність».

Зі самого початку робітничий рух морально підтримали такі польські інтелектуали, як Т. Мазовецький, Я. Куронь, А. Міхнік, Й. Тишнер та інші представники критично налаштованої до комуністичного режиму польської інтелігенції, а також католицька церква, вплив якої на населення різко посилювався після обрання Папою Римським Іоанна Павла II у жовтні 1978 р. [2, с. 39]

Рівень підтримки ПОРП значно падав, назрівала криза в середині партії, що зумовлювало неспроможність вивести країну із ситуації, що склалася. Економічна ситуація в країні була нестабільною, зростала інфляція, відповідно це відображалось на життєвому рівні населення, що спричиняло ще більше невдоволення, яке знову виливалося у страйки та демонстрації. Уряд був змушений звернутися до лідера «Солідарності» Л. Валенси із проханням повернути страйкарів на робочі місця, пообіцявши в обмін лібералізацію політики й легалізацію «Солідарності», яка стала першим у країнах радянського блоку незалежним громадським рухом як професійна

спілка, яка об'єднала під гаслом мирних змін представників усіх суспільних верств. До лав «Солідарності» вступило майже 10 млн. осіб (кожен третій дорослий поляк). Серед них були численні члени комуністичної партії (ПОРП). Вона швидко переросла в широкий громадський рух, що прагнув демократизації, реалізації соціальних гарантій та відміни цензури. Так, на початку 1989 р., було розпочато період якісних змін та будівництва демократичної політичної системи Польщі [6].

У Чехословаччині, як і в інших країнах Центрально-Східної Європи, у кінці 80-х рр. настала криза комуністичної влади. Рух протесту проти політичного режиму в Чехословаччині розгортався під гаслами демократичних перетворень, незалежності, а також зближення з Європою. На хвилі антикомуністичних виступів у Чехії виникає опозиційний рух – Громадянський форум (ГФ), його аналогом у Словаччині стає Громадськість проти насилля (ГПН). На відміну від Угорщини та Польщі, суспільні рухи в Чехословаччині були досить слабкими. Дисиденти тут не мали великого впливу на розвиток подій напередодні революції. Проте, обидва рухи з часом стають наймасовішими та найвпливовішими в республіці й відіграють вирішальну роль в організації та проведенні «оксамитової революції» – безкровному поваленні комуністичного режиму в Чехословаччині внаслідок вуличних акцій протестів 16 листопада – 29 грудня 1989 р. [10].

Революція почалася з демонстрацій студентів, до яких згодом приєдналася творча інтелігенція. Лідери ГФ та ГПН очолили народне повстання, зуміли надати йому організованого характеру і протягом кількох тижнів домогтися докорінних змін у суспільно-політичному житті Чехословаччини.

Із досягненням першочергової мети перед ГФ та ГПН постали нові, не менш важливі завдання. Після «оксамитової революції» 1989 р. у Чехословаччині постали, отримавши нове звучання, проблеми взаємовідносин між двома основними націями та державно-територіальними частинами федерації [3].

Навесні 1990 р. у Братиславі пройшли демонстрації з вимогою змінити назву держави, щоб відобразити рівноправний характер відносин між двома народами та нагадати чехам, Європі, усьому світу про словаків, як про самостійний народ, яких пригнічувало, що їх «приховували» за терміном «чехословаки». У квітні 1990 р. з'явилася нова назва країни – Чеська та Словацька Федеративна Республіка. До передвиборчих програм усі партії Словаччини додали пункт про новий державно-правовий устрій країни. Вимога створити нову незалежну словацьку державу вміщена в програмі створеної в грудні 1989 р. Словацької національної партії та рухів, які пізніше, уже після виборів, долучилися до неї. За конфедеративний устрій Чехословацької держави першою виступила Партія свободи – «традиційна» партія, яка існувала протягом усього соціалістичного періоду, але в грудні 1989 р., змінила програму [11, с. 161].

Із літа 1990 р. проблема майбутньої чехословацької державності стає в країні однією з головних. Поступово словацькі партії, як «традиційні», так і тільки створені, за своїми поглядами на словацько-чеські відносини розділилися на тих, які виступали за збереження федерації, але в оновленій демократичній формі, і тих, хто почав схилитися до конфедерації та навіть створення незалежної словацької держави. Щодо першої групи, перш за все, слід назвати рух ГПН. У його передвиборчій програмі, яка була прийнята у травні 1990 р., з одного боку, мова йшла про прагнення «виступати за повне самовизначення словацького народу», а з іншого – підкреслювали: «Словацьку державність ми розуміємо як природне і невід'ємне право завершити реалізацію всіх аспектів суверенітету сучасного європейського народу. Її відродження ми бачимо в єдиній демократичній федерації з такою самою суверенною чеською державністю. Федерацію ми розуміємо як спільні дії, як взаємовигідне об'єднання сил на основі спільних внутрішньо та зовнішньополітичних, економічних та культурних інтересів» [12, с. 225]. Така суперечлива позиція не завадила ГПН залишатися авторитетною політичною силою, з великою кількістю прихильників. ГФ, як і його аналог ГПН, виступав проти комуністичної влади, прагнув здійснити демократичні трансформації, зблизитися з Європою. Проте, на відміну від ГПН, який першочергову увагу приділяв питанню

досягнення незалежності Словаччини, то ГФ був створений як опозиційна до керівництва Чехословаччини та правлячої КПЧ організація.

Отже, країни Вишеградської групи в кінці 80-х на початку 90-х рр. переживали складний трансформаційний період, зумовлений перш за все неспроможністю правлячої комуністичної партії адаптуватися до нових суспільних викликів, вирішити актуальні проблеми, які постали перед кожною з чотирьох країн. Така ситуація стала причиною виникнення суспільних рухів, які відіграли вирішальну роль у поваленні чинного режиму, оновленні правлячої еліти, здійсненні демократичних перетворень, а також досягненні незалежності Словаччини. Перспективу подальшого дослідження визначає необхідність аналізу долі цих суспільних рухів у майбутньому, а саме визначення чинників та механізмів їх трансформації у політичні партії.

Бібліографічні посилання:

1. Безпалько У. Особливості суспільно-політичного розвитку Польщі (1989 – 2004) [Електронний ресурс] / У. Безпалько. – Режим доступу : www.archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/ues/2008_2009/.../Bezpalcko.pdf
2. Бухарин Н. И. Польша: десять лет по пути реформ / Н. И. Бухарин, И. С. Синицина, Н. А. Чудакова // Новая и новейшая история. – 2000. – № 4. – С. 38-57.
3. Вовканич І. І. Особливості постсоціалістичної трансформації в Чеській республіці в 90-х рр. ХХ ст. [Електронний ресурс] / І. І. Вовканич, О. І. Свеженцева. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/slv/2011_11/st03.pdf
4. Желицки Б. Венгерский демократический форум и его программа / Б. Желицки // Политические партии и движения Восточной Европы: проблемы адаптации к современным условиям. – М., 1994. – С. 83–123.
5. Желицки Б. Й. Многопартийность и политическая панорама в современной Венгрии / Б. Й. Желицки // Политический ландшафт стран Восточной Европы середины 90-х годов. – М. : Ин-т славяноведения и балканистики РАН, 1997. – 261 с.
6. Жуковский И. И. Становление партийной системы Республики Польша / И. И. Жуковский. – Калининград: Изд-во РГУ им. И. Канта, 2010. – 184 с.
7. Зарицки Т. Идеалы польской «Солидарности» через четверть века / Т. Зарицки // Восточноевропейские исследования. – 2006. – № 4. – С. 64–72
8. Камінська Л. Ф. Теоретичні підходи до дослідження суспільних рухів / Л. Ф. Камінська // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціологія. – 2010. – № 1. – С. 91–93.
9. Корбонский А. Переход к демократии в Венгрии, Польше и Чехословакии: некоторые предварительные суждения / А. Корбонский // Восточная Европа: контуры посткоммунистической модели развития. – М. : Ин-т славяноведения и балканистики РАН, 1992. – 192 с.
10. Коровицына Н. В. Чешская идентичность: об особенностях адаптации к переменам [Електронний ресурс] / Н. В. Коровицына. – Режим доступу : http://ecsocman.hse.ru/data/081/785/1219/Sotsis_09_06_p102-109.pdf
11. Марьина В. В. Чехословацкая историография: перипетии движения к «бархатной» революции (1945 – 1989 гг.) / В. В. Марьина // Революции 1989 года в странах Центральной (Восточной) Европы. Взгляд через десятилетие. – М., 2001. – С. 147–169.
12. Харциева Г. Ю. Отношение словацких партий и движений к дезинтеграции ЧСФР / Г. Ю. Харциева // Политические партии и движения Восточной Европы: проблемы адаптации к современным условиям. – М., 1994. – С. 223–239.
13. Rootes C. A. Theory of Social Movements: Theory for Social Movements? / C. A. Rootes // Philosophy and Social Action. – 1990. – № 16 (4). – P. 5–17.

Чмилъ І. І. Предпосылки возникновения и особенности деятельности общественных движений в странах Вишеградской группы в период трансформации политических систем

Рассмотрены причины образования антикоммунистических движений в странах Вишеградской группы, проанализировано специфику и социальный контекст их деятельности в переходный период, а также роль общественных движений в политической жизни Польши, Венгрии, Чехии и Словакии.

Ключевые слова: общественные движения, переходные процессы, коммунистические партии, политический и экономический кризис, демократические преобразования, независимость.

Chmil' I. The preconditions of the creation and the peculiarities of activity of social movements in the Visegrad group countries during the transformation of political systems

The aim of the article is the determination and analyzing of social movements' preconditions of the

creation and the social context of their activities in the Visegrad group countries during the transformation of political systems. Also the main task is the investigation of social movements' influence on the political process in Poland, Hungary, the Czech Republic and Slovakia. As a result of the investigation, the political and socio-economic preconditions of the creation of anticommunist movements in the Visegrad group countries were singled out. Political preconditions include disintegration of Soviet Union and power monopoly of the Communist Party, which caused the creation of anticommunist movements in Poland, Hungary, the Czech Republic and Slovakia. The complicated economic situation in the Visegrad group countries during the transformation of political system became the most important socio-economic precondition of the creation of social movements. Inflation, unemployment, difficult financial situation of workers caused the creation of social movements, which aimed to overcome the deep economic crisis. Economic preconditions played a crucial role in the formation of trade union «Solidarity» that united dissatisfied workers and defended their rights. The role of social movements in the political life of Poland, Hungary, the Czech Republic and Slovakia during the transitional period are also analyzed in the article. As a result, we can indicate that activities of social movements aimed to changing the political discourse in countries by introduction Western values in social consciousness. However, the preservation of own identity was also important. Social movements played the key role in the democratization of the Visegrad Group countries. In Slovakia social movements hastened the disintegration of Czechoslovakia and the achievement of Slovakia independence.

Keywords: social movements, transition processes, Communist parties, political and economic crisis, democratic transformation, independence.

Надійшла до редколегії: 14.12.2013 р.

УДК 32.019.5

Л. І. Марфобудінова

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

КОМУНІКАЦІЙНИЙ ПРОСТІР ПОЛІТИКИ: НЕФОРМАЛІЗОВАНА СКЛАДОВА ІНФОРМАЦІЙНИХ ПОТОКІВ

В статті розглянуті неформальні методи впливу процесу політичної комунікації. Автором запропоновано до розгляду такі методи впливу як чутки, гумор (карикатура, анекдот) у політичній сфері.

Ключові слова: неформальні методи впливу, політична комунікація, чутки, гумор, анекдот, карикатура.

Інформаційне поле політики поряд із формалізованими інституційними каналами масової комунікації містить у собі так звану неформалізовану комунікацію. До неформальної комунікації ми відносимо ту інформацію, яка не контролюється ззовні формальними структурами. Однак слід зазначити, що останні дослідження неформальної комунікації частково вказують на її стихійний характер, більше того, у певному сенсі цей вид комунікації може бути скерований у «правильному» напрямі. Неформальна комунікація є дієвим інструментом впливу на масову свідомість та поведінку людей. Попри все вищесказане, слід зазначити, що різниця між формальною та неформальною комунікацією у тому, що на відміну від першої, наступна не піддається жорсткому контролю та важко передбачити наслідки її впливу на суспільство.

Серед багатьох видів комунікації особливе місце займає неформальна комунікація. Вона є важливим елементом політики. Неформальна комунікація загалом реалізується через чутки, політичний гумор, легенди, традиції, ритуали.

Одним із найпоширеніших каналів неформальної комунікації є політичні чутки. Звичайна чутка – це, перш за все, «тіньовий» світ, особливий ринок інформації, зазвичай інформація недостовірна, яка передається усно із вуст в уста, яка функціонує винятково у звуковій формі. Цінність чуток полягає у тому, що вони передають приховану, неофіційну інформацію. Оскільки інформація прихована, вона представляє собою особливий інтерес для суспільства.

Чутки за своєю природою належать до усної комунікації. Механізм розповсюдження чуток пов'язаний із фактором міжособистісного спілкування. Природа чуток пов'язана із тим, що вони виникають за повної або ж часткової